ЗМІСТ

Традиційна логіка. Підручник

Подивитись анотацію та купити на **jurkniga.ua**

Анотація

Підручник написаний на основі курсу «Традиційна логіка», який був прочитаний в Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

В підручнику зроблена спроба поєднати, де це доречно, матеріал традиційної логіки із досягненнями сучасної логіки.

Мається на увазі, висвітлення: в темі «Поняття як форма мислення» логічної структури поняття, логічних відношень між поняттями засобами логіки предикатів; в темі «Судження як форма мислення» простих суджень, мовою логіки предикатів, складних суджень мовою логіки висловлювань; в темі «Умовивід як форма мислення» умовиводів логіки суджень засобами логіки висловлювань.

Такий підхід дозволив частину матеріалу, який зазвичай в традиційній логіці висвітлювався на описовому рівні, подати у вигляді чіткої теоретичної системи.

Підручник розрахований на студентів, аспірантів та всіх хто цікавиться таємницями логічної науки.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

А. Є. Конверський

ТРАДИЦІЙНА ЛОГІКА

3-тє видання, перероблене та доповнене

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УСІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Київ
«Центр учбової літератури»
2024

УДК 16(075.8)
К 64

Рекомендовано до друку
Вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 27 березня 2023 року)

Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 4-23 від27 квітня 2023 року)

Рецензенти:
Комаха Л. Г. – доктор філософських наук, професор;
Щербина О. Ю. – доктор філософських наук, професор.

На першій сторінці обкладинки – картина Ганса Хрістіана Шмідта
«Цицерон виступає в сенаті проти Катиліни»
Ця картина символізує, що Логіка втілюючись в Слово перетворює його на потужну зброю захисту Істини, Правди, Добра, або на зброю, яка продукує Зло у всіх його проявах і потворних формах.
Це залежить: ***хто є володарем цієї зброї – Геній чи Лиходій.***

Конверський А. Є.
Традиційна логіка 3-тє вид. перероб. та доп. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. / А. Є. Конверський – Київ.: Центр учбової літератури, 2024. – 408 с.

ISBN 978-966-370-186-8

Підручник написаний на основі курсу «Традиційна логіка», який був прочитаний в Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

В підручнику зроблена спроба поєднати, де це доречно, матеріал традиційної логіки із досягненнями сучасної логіки.

Мається на увазі, висвітлення: в темі ***«Поняття як форма мислення»*** логічної структури поняття, логічних відношень між поняттями засобами логіки предикатів; в темі ***«Судження як форма мислення»*** простих суджень, мовою логіки предикатів, складних суджень мовою логіки висловлювань; в темі ***«Умовивід як форма мислення»*** умовиводів логіки суджень засобами логіки висловлювань.

Такий підхід дозволив частину матеріалу, який зазвичай в традиційній логіці висвітлювався на описовому рівні, подати у вигляді чіткої теоретичної системи.

Підручник розрахований на студентів, аспірантів та всіх хто цікавиться таємницями логічної науки.

ISBN 978-966-370-186-8

© Конверський А. Є., 2024.
© Центр учбової літератури, 2024.

ЗМІСТ

Вступ ... 6

Розділ 1. Предмет логіки ... 9
1.1. Визначення логіки як науки ... 9
1.2. Абстрактне мислення та його характерні особливості ... 18
1.3. Основні формально-логічні закони ... 28
1.4. Істинність та формальна правильність в міркуванні ... 46

Розділ 2. Мислення та мова ... 49
2.1. Визначення мови ... 49
2.2. Поняття знаку. Види знаків ... 51
2.3. Рівні семіотичного аналізу мови ... 53

Розділ 3. Формалізація як метод логіки ... 59
3.1. Поняття формалізації ... 59
3.2. Порівняльна характеристика природної і формалізованої мов ... 63
3.3. Структура формалізованої мови ... 66

Розділ 4. Семантичний аналіз виразів природної мови ... 69
4.1. Поняття семантичної категорії ... 69
4.2. Характеристика дескриптивних термінів ... 71
4.3. Визначення логічних термінів ... 81

Розділ 5. Елементи теорії імен ... 97
5.1. Ім'я, смисл, значення ... 97
5.2. Види імен ... 99
5.3. Принципи відношення іменування ... 101

Розділ 6. Функціональний аналіз у логіці ... 108
6.1. Мотивація функціонального аналізу в логіці ... 108
6.2. Види функцій ... 111

Розділ 7. Історичний характер логіки як науки ... 114
7.1. Логіка Стародавньої Індії ... 114
7.2. Попередники логіки Арістотеля у Стародавній Греції ... 121
7.3. Логічне вчення Арістотеля ... 125
7.4. Особливості логіки стоїків ... 128
7.5. Особливості схоластичної логіки ... 129
7.6. Новаторські ідеї логіки Ф. Бекона ... 131
7.7. Сучасна логіка – другий етап у розвитку логіки як науки ... 133
Контрольні запитання та вправи ... 138

Розділ 8. Поняття ... **142**
8.1. Визначення поняття ... **142**
8.2. Характеристика предмета думки, відображуваного в понятті ... **143**
8.3. Мовні засоби виразу поняття ... **146**
8.4. Зміст поняття ... **147**
8.5. Об'єм поняття. Елементи теорії множин ... **152**
8.6. Закон оберненого відношення між змістом та об'ємом поняття ... **158**
8.7. Види понять ... **159**
8.8. Логічні відношення між поняттями ... **165**
8.9. Логічні операції над поняттями ... **170**
Контрольні питання та вправи ... **203**

Розділ 9. Судження ... **206**
9.1. Загальна характеристика судження ... **206**
9.2. Судження та речення ... **210**
9.3. Види суджень. Атрибутивні судження ... **211**
9.4. Логічні відношення між категоричними судженнями ... **222**
9.5. Тлумачення атрибутивних суджень мовою логіки предикатів ... **227**
9.6. Судження із відношеннями ... **232**
9.7. Судження існування ... **234**
9.8. Модальні судження ... **236**
9.9. Запитання ... **238**
9.10. Види складних суджень ... **239**
9.11. Виклад складних суджень мовою логіки висловлювань ... **249**
9.12. Логічні відношення між складними судженнями ... **258**
Контрольні запитання та вправи ... **261**

Розділ 10. Умовивід ... **264**
10.1. Загальна характеристика умовиводу ... **264**
10.2. Умовиводи логіки суджень ... **268**
10.2.1. Типологія правил висновку ... **270**
10.2.1.1. Основні правила умовиводів логіки суджень ... **272**
10.2.1.2. Похідні правила умовиводів логіки суджень ... **278**
10.2.1.2.1. Обґрунтування похідних правил умовиводів логіки суджень на рівні семантики ... **279**
10.2.1.2.2. Обґрунтування похідних правил умовиводів логіки суджень на рівні синтаксису ... **285**
10.3. Умовиводи логіки суджень у традиційній логіці ... **291**
10.4. Умовиводи із категоричних суджень ... **299**
10.4.1. Безпосередні умовиводи ... **300**
10.4.1.1. Обернення ... **300**
10.4.1.2. Перетворення ... **304**

10.4.1.3. Протиставлення предикату ... **306**
10.4.2. Умовиводи *за логічним квадратом* ... **308**
10.5. Простий категоричний силогізм ... **316**
10.5.1. Структура та склад простого категоричного силогізму ... **316**
10.5.2. Аксіома простого категоричного силогізму ... **318**
10.5.3. Правила простого категоричного силогізму ... **321**
10.5.3.1. Загальні правила простого категоричного силогізму ... **322**
10.5.3.2. Поняття фігури простого категоричного силогізму. Спеціальні правила фігур ... **324**
10.5.4. Поняття модусу фігури простого категоричного силогізму та процедура отримання правильних модусів фігури простого категоричного силогізму ... **327**
10.5.5. Обґрунтування модусів фігур простого категоричного силогізму ... **335**
10.5.6. Ентимема ... **339**
10.6. Недедуктивні умовиводи ... **350**
10.6.1. Неправильні модуси умовно-категоричних і розділово-категоричних силогізмів ... **351**
10.6.2. Індуктивні умовиводи ... **354**
10.6.3. Аналогія ... **365**
Контрольні запитання та вправи ... **371**

Розділ 11. ДОВЕДЕННЯ І СПРОСТУВАННЯ ... **374**
11.1. Поняття доведення. Структура доведення ... **374**
11.2. Види доведення ... **380**
11.3. Спростування ... **388**
11.4. Правила доведення та спростування ... **393**
11.4.1. Правила й помилки стосовно тези ... **393**
11.4.2. Правила й помилки стосовно аргументів ... **397**
11.4.3. Правила й помилки стосовно демонстрації ... **399**
Контрольні запитання та вправи ... **401**

Післямова ... **402**

Список літератури ... **406**

ВСТУП

Одним із визначних творінь Людського Генію є логіка, як особлива наука про мислення.

Логіка посідає чільне місце в безкрайньому морі Одісеї пізнання. Потреба в її засобах і досягненнях завжди була і є актуальною.

Не випадково, що після руйнації Античного світу, першою була відновлена логіка Арістотеля.

Не дивлячись на насторожене відношення Середньовіччя до Античної науки її принципове визнання почалося саме з перших семи глав Арістотелівських "Аналітик".

Вчені епохи Середньовіччя ввели в логіку латинську термінологію, в цей час була досліджена формальна імплікація та природа логічного слідування.

В епоху Відродження знову ж першими були відновлені і активно використовувалися логічні методи, які були створені за часів Античності. На досягнення Античних логіків спиралися Рене Декарт, П'єр Ніколь, Антуан Арно та інші вчені Нового часу.

Протиставляючи свою позицію логічному вченню Арістотеля, англійський вчений Френсіс Бекон створює логіку, яка пронизана гносеологічним оптимізмом – теорію індуктивного умовиводу.

Заслугою Арістотеля є створення ним логіки, яка має на меті нищівну боротьбу із софістикою, це по-перше, а по-друге, є надійним захистом істини.

Фактично своєю логікою Арістотель створив ефективні засоби відстоювання істини, якими людство користується ось уже більше двох тисяч років.

Зрозуміло, що логіка, не стояла і не стоїть на місці. Завдяки діяльності таких вчених як Рене Декарт, особливо, Готфрід Лейбніц були закладені підвалини другого етапу логіки як науки, а саме – символічної логіки, яка починаючи з середини XIX ст. і до наших днів знаходиться в стані інтенсивного розвитку.

Відомо, що традиційна і сучасна логіка це два періоди однієї і тієї ж науки. Але при цьому це дві різні логічні системи, дві різні мови, два різних підходи до аналізу мислення, знання як предмету логіки.

Це особливо слід мати на увазі при викладі традиційної логіки у жанрі підручника.

В сучасних підручниках з логіки спостерігається в основному, дві виразні тенденції.

В одних підручниках при викладі матеріалу традиційної логіки нехтуються досягнення сучасної логіки. В інших підручниках спостерігається переобтяження матеріалу традиційної логіки логічною технікою, яка є зайвим додатком до змісту підручника.

Сучасна логіка дійсно має вагомі здобутки. Завдяки засобам сучасної логіки стало можливим дослідити ті логічні форми і логічні зв'язки, які не були і не могли бути в полі зору традиційної логіки. Це відображено в системах класичної і некласичної логіки.

Враховуючи все вищесказане, при написанні підручника з традиційної логіки слід дотримуватися наступної стратегії.

По-перше, виходити з того, що предметом логіки і традиційної і сучасної є вивідне знання.

По-друге, логіка традиційна досліджує мислення, знання, яке реалізоване, втілене в такій матерії як природна мова, тому центральними категоріями тут є ***«поняття»***, ***«судження»***, ***«умовивід»***, а сучасна логіка досліджує мислення, знання яке реалізоване, втілене у мові науки, тому тут центральними категоріями є ***висловлювання*** і ***терміни***, які мають самостійне значення в структурі висловлювання.

Нарешті, по-третє, при написанні підручника з традиційної логіки слід використовувати засоби і досягнення сучасної логіки лише там і тоді, де вони сприяють досконалішому і влучнішому висвітленню проблем, операцій, правил, засобів, форм, методів і т.п. традиційної логіки.

Приблизним прикладом такого підходу може бути робота Яна Лукасевича ***«Арістотелівська силогістика з точки зору сучасної логіки»***.

В підручнику зроблена спроба саме так викласти матеріал традиційної логіки.

Під час написання підручника враховувався кращий досвід ***І. Алексюка, В. Асмуса, І. Демірської, І. Дуцяка, В. Жеребкіна, К. Жоля, Н. Колотілової, Л. Комахи, В. Крикуна, Є. Лєднікова, З. Партико, М. Поповича, О. Тягло, М. Тофтула, А. Уйомова, І. Хоменко, О. Щербини. О. Юркевич.***

Розділ І

ПРЕДМЕТ ЛОГІКИ

1.1. ВИЗНАЧЕННЯ ЛОГІКИ ЯК НАУКИ.

Слово ***логіка*** походить від грецького *logos*, що в перекладі означає: *слово*, *смисл*, *думка*, *мова*.

Існує кілька значень слова ***логіка***. Назвемо найбільш уживані та вкажемо на ті, які буде використано у підручнику.

По-перше, словом ***логіка*** позначають *закономірності виникнення, закономірності існування, закономірності розвитку речей та явищ навколишнього світу* (у цих випадках застосовують такі звороти: *логіка речей*; *логіка історичного процесу*; *логіка подій* тощо). Іншими словами, коли хочуть підкреслити, що за певними явищами та речами стоять відповідні закономірності, об'єктивні причини, то звертаються до цього значення слова логіка.

По-друге, словом ***логіка*** називають *послідовність, несуперечливість, обґрунтованість наших міркувань.* У цьому випадку найбільш уживаними є звороти: *у нього прекрасна логіка*; *він володіє логікою* або *у нього відсутня логіка*; *у нього погана логіка* тощо. Іншими словами, коли хтось послідовно, несуперечливо, обґрунтовано щось пояснює співрозмовнику чи аудиторії, ми кажемо: *у нього гарна логіка*. А коли хтось непослідовно, суперечливо намагається донести інформацію до співрозмовника чи аудиторії, то ми засвідчуємо, що *у нього відсутня логіка.*

По-третє, словом ***логіка*** вказують на *здатність людини відображати навколишній світ за допомогою мислення*. За цих умов доречно вживати такі звороти: *людині притаманна логіка*; *людині властива логіка* тощо. Такі звороти підкреслюють особливий характер відношення людини до світу. Саме людина відрізняється від усього живого тим що опосередковує своє відношення до світу мисленням або ставить між собою та світом

мислення. Це й пояснює ситуацію, за якої людина, на відміну від представників тваринного світу, оцінює предмети та явища навколишнього світу не як об'єкти, що існують навколо неї, а спочатку – як предмети, а потім – як результати її власної перетворюючої діяльності. Якщо для тварини, наприклад дерево, – це об'єкт, який потрібно обійти або зламати, коли воно заважає рухатися у певному напрямку, то для людини дерево – це предмет діяльності, із якого вона може побудувати дім, човен, отримати папір тощо; вітер – це стихія, яка надуває вітрила корабля, обертає турбіну вітряної електростанції тощо.

По-четверте, словом ***логіка*** називають *навчальну дисципліну, яка протягом багатьох віків була та є обов'язковим елементом Європейської системи освіти*, адже із давніх-давен у закладах освіти Європи обов'язково викладали логіку.

Нарешті, по-п'яте, словом ***логіка*** позначають *особливу науку про мислення*. Указуючи на те, що *логіка є особливою наукою про мислення*, цим самим наголошують, що мислення як об'єкт дослідження, не є прерогативою лише логіки. Крім логіки, мислення, вивчають ще й такі науки, як фізіологія вищої нервової діяльності, психологія, філософія, кібернетика, кожна з яких досліджує свій, специфічний аспект мислення. Наприклад, фізіологія вищої нервової діяльності аналізує мислення із врахуванням тих фізіологічних процесів, що становлять матеріальну основу мислення. Психологія розглядає мислення (поряд з емоціями, волею) як один із компонентів внутрішнього (духовного) світу людини. Кібернетика вивчає процес мислення через моделювання його у вигляді спеціальних схем, за допомогою яких здійснюється сприйняття, запам'ятовування та переробка інформації з метою передавання її іншим об'єктам. Що ж досліджує логіка в мисленні?

Логіка аналізує мислення з боку тих закономірностей, якими керується людина у процесі пізнання істини. Точніше: логіку цікавить як функціонує, "існує" істинне знання, як можна із раніше встановлених і перевірених істин, не звертаючись у

кожному конкретному випадку до практики, а лише застосовуючи особливі правила та закони логіки, одержувати нові істини.

Одним із головних завдань логіки як науки про мислення є те, що вона бере до уваги лише форму, спосіб отримання нового знання. Логіка досліджує спосіб отримання нового знання, не пов'язуючи форму знання з його конкретним змістом.

Як граматика вивчає форми окремого слова та форми поєднання слів у реченні, відволікаючись від конкретного змісту мовних висловів, як математика розглядає кількісні та просторові відношення поза конкретними матеріальними предметами, так і логіка аналізує форми окремих думок і форми їх поєднання поза конкретним змістом понять, суджень, умовиводів.

Для обґрунтування зазначеного звернемося до прикладу. Візьмемо два міркування:

1. ***Будь-яка книга є джерелом інформації.***
   Підручник – книга.
   Отже, підручник є джерелом інформації.
2. ***Будь-яка теорія є формою пізнання.***
   Геометрія Евкліда – теорія.
   Отже, геометрія Евкліда є формою пізнання.

У кожному із цих міркувань двома думками обґрунтовується третя. За змістом, як видно, ці міркування різні. Але спосіб зв'язку складових частин змісту в обох міркуваннях той самий: ***Якщо предмет має певну властивість та якщо все, чому притаманна ця властивість, має деяку другу властивість, то предмет, про який ідеться, також має й цю, другу, властивість.***

Ураховуючи зазначену особливість аспекту мислення, що є об'єктом вивчення логіки, слід наголосити, що логіка становить частку духовної культури людини і саме тим, що формує ***критичне мислення***. Це формування є одним із чинників практичного значення логіки, і це, фактично, обумовило універсальність логіки як навчальної дисципліни.

Формувати ***критичне мислення*** – це місія логіки, яку прописав ще Великий Арістотель.

В Європейській традиції, починаючи з Античності, ***«критичне мислення»*** зазвичай називали ***«культурою мислення»***, ***«логічною культурою»***, ***«мисленням за законами логіки»***, ***«мистецтвом правильно мислити»*** і т.п.

Термін ***«критичне мислення»*** отримав громадянство в середовищі наукової спільноти Америки, Канади, деяких країн Західної Європи, починаючи з другої половини XX століття.

Можна сказати, що поява терміну ***«критичне мислення»*** була своєрідною реакцією на неможливість застосування засобів сучасної логіки в комунікаціях, які представлені політичними, бізнесовими, переговорними, судовими тощо дискурсами, міркуваннями.

Що ж означає поняття ***критичне мислення***? З поняттям ***«критичне мислення»*** ми зустрічаємося в різних ситуаціях і знаємо його з різних джерел.

Але дамо визначення ***«критичного мислення»***, для того, щоб відмежуватися від його не фахових тлумачень – це, по-перше, а по-друге, наголосимо, що саме таким поняттям ***«критичного мислення»*** ми будемо користуватися в даному курсі.

Критичне мислення – це усвідомлене відношення до процесу міркування.

Іншими словами ***«критичне мислення» – це вміння будувати доведення і спростування, вміння висувати гіпотези, проводити аналогії, вміння знаходити і усувати помилки в своїх та чужих міркуваннях.***

І от, коли людина володіє перерахованим арсеналом засобів – це означає, що їй властиве саме ***критичне мислення.***

Отже, володіти ***критичним мисленням*** – це, по-перше, професійно, досконало будувати доведення.

По-друге, при здійсненні критики, спростування не використовувати чорний піар, лайку, погрози, приниження, а спиратися на фундамент знання, яке є беззаперечно істинним.

По-третє, при висуванні гіпотез, проведенні аналогій демонструвати евристичні, науково-прогностичні можливості наявного знання.

По-четверте, нищівно викриваючи софістику та еклектику, потрібно виключно застосовувати правила операцій над поняттями (узагальнення, обмеження, ділення, визначення), правила логічних відношень між судженнями, правила побудови міркувань.

Враховуючи наведене розгорнуте тлумачення «***критичного мислення***», в наукових колах, саме в 60-х роках ХХ ст., Америки, Канади, деяких країн Західної Європи його стали називати ***«неформальною логікою», «новою риторикою», «теорією аргументації».***

Тому коли в засобах масової інформації, а то й на буденному рівні ***«критичне мислення»*** ототожнюють із суцільним сумнівом, з дисидентством, глухою, впертою опозицією, неприйняттям очевидних істин, голим нігілізмом, відкиданням іншої точки зору, то, маючи наведене професійне, кваліфіковане визначення ***критичного мислення***, ми переконуємося, що це різні речі.

І сумнів, і опозиція, і дисидентство, і нігілізм і т.д. мають право на існування. Але у них зовсім інше призначення та застосування на відміну від ***критичного мислення***.

Це потрібно запам'ятати раз і назавжди.

Подібно до того, як знання правил граматики дає нам можливість досконало будувати слова, речення, фрази, так і знання правил і законів логіки, забезпечуючи ***критичне мислення***, обумовлює необхідну систематичність, послідовність, обґрунтованість і переконливість наших міркувань.

Під впливом власного або набутого досвіду в кожної людини формуються певні елементи ***критичного мислення*** (без спеціального вивчення законів і правил логіки).

Якби люди не володіли елементами ***критичного мислення***, то вони не змогли б обмінюватися інформацією, щось комусь пояснювати, а то й просто спілкуватися. Насправді, у певних межах, це властиво кожній людині. Тоді доречним є питання: ***чому, коли людина не вивчала хімію, або фізику, або біологію тощо, вона не володітиме знаннями цих наук, а от не вивчаючи логіки людина має елементи критичного мислення?***

Справа в тому, що наше мислення, наше знання має подвійну реалізацію. Спочатку наше мислення реалізується в мові, а потім – у зроблених людиною речах. Під мовою розуміється не лише звичайна природна мова, а й мова креслень архітектора, моделей інженера тощо. ***Будинки, храми, мости, космічні кораблі – усе це опредметнене, втілене в камені, металі, дереві наше мислення, знання***. І тому, коли за якихось причин витвореної людськими руками речі не стане, але буде її опис, то прийдешні покоління зможуть її відтворити.

Але в мові втілюється, реалізується не лише весь масив нашого мислення, знання. У мові утримуються способи, засоби, механізми передавання, обміну інформацією. Саме тому, коли людина на перших порах навчається, оволодіває мовою, то вона стихійно набуває навичок обміну інформацією, навичок спілкування. Усе це й обумовлює наявність у кожної людини елементів ***критичного мислення*** навіть без спеціального вивчення правил і законів логіки.

Але людина, яка не вивчала логіки, може лише "відчувати" помилки в своїх або чужих міркуваннях. Причини появи та шляхи їх усунення для неї будуть недосяжними.

Звернемося до ілюстрації. Наведемо приклад міркування, що зовні виглядає логічно коректним, але разом із тим, у нього проглядається певна логічна неспроможність.

Візьмемо приклад, який із давніх часів обов'язково згадується в підручниках з логіки. У Стародавні часи наука була синкретичною, тобто не розділеною на окремі галузі, й одна людина могла бути носієм усього знання, відомого на той час. Таких людей називали софістами, або вчителями мудрості. І от такого вчителя мудрості на ім'я Протагор одна родина найняла, аби він навчив сина на ім'я Еватл юриспруденції.

Перед навчанням учитель поставив умову, що плату за навчання він бажає отримати після закінчення процесу навчання. Нею мав стати гонорар Еватла за перший виграний ним судовий процес. Умову було прийнято. Але закінчивши навчання, Еватл не брався вести жодної справи в суді, тим самим вважаючи себе вільним від сплати за навчання. Тоді Протагор заявив Еватлу, що

буде змушений звернутися до суду, і яким би рішення суду не було, учень повинен буде заплатити. А суд прийме одне із двох рішень: або присудить Еватла до сплати за навчання, або ні.

Якщо суд присудить учня до сплати за навчання, то він заплатить, оскільки змушений буде підкоритися рішенню суду.

Заявляючи так, Протагор розраховував, що для вільного грека не виконати рішення суду було просто неможливо.

Тут на думку спадає історія з Сократом. Коли Сократа засудили до смертної кари (та ще такої страшної як через самогубство) і до нього прийшли друзі й стали вмовляти, щоб він погодився на втечу із в'язниці, то Сократ сказав: «Я не зможу цього зробити, адже я не виконаю рішення суду».

А якщо суд не присудить учня до сплати за навчання, то він заплатить, оскільки це буде перший виграний ним процес, а гонорар із першого виграного процесу належить учителю.

На що учень відповів, що ні в першому, ні в другому випадку він не заплатить.

Якщо суд присудить його до сплати за навчання, то він не заплатить, оскільки це буде перший його процес, який він програв, і гонорар не отримає.

А якщо суд не присудить його до сплати за навчання, то він знову ж таки не заплатить, оскільки змушений буде виконувати рішення суду.

І ось уже більше двох тисяч років учитель не може "розійтися" з учнем.

Наведений приклад є парадоксом, який в історії логіки отримав декілька назв: ***«Суперечка Протагора з Еватлом», «Еватл», «Протагор та Еватл».***

Зазначимо, що парадокс – це зіткнення двох протилежних тверджень, для яких є переконливі аргументи. Іноді парадоксом називають розбіжність довільного твердження із загальноприйнятим, безумовно вірним, очевидним положенням. Парадоксальною з цієї точки зору була ідея геліоцентричної системи Ніколая Коперника: ***що не Сонце обертається навколо Землі, а Земля обертається навколо Сонця***.

Слід зауважити, що до парадоксів потрібно підходити дуже уважно і не розглядати їх як нісенітницю, яка межує з безтолковістю, порожньою вигадкою і т.д. і т.п.

Якщо в пізнавальному процесі парадоксальність заводить дослідника у безвихідь, то в соціальному плані вона (парадоксальність) могла привести на багаття інквізиції, до смертельних тортур тоталітарних режимів, до забуття і вигнання у псевдодемократичних суспільствах.

Отже, аналізований вище парадокс ***«Суперечка Протагора з Евatлом»***[1] демонструє у такій жартівливій, легкій для сприйняття

[1] Реконструювати, або модифікувати цей парадокс можна до нескінченності у варіантах: «Баба-Яга та Івасик Телесик», «Змій Горинич та Василиса Прекрасна», «Злий атаман розбійників із Шервудського лісу і випадковий подорожній», «Начальник каторги і в'язень» і т.д.

Головне, щоб у цих міркуваннях зустрічалися домовленість (чи то у вигляді рішення суду, чи морального принципу – «робити добро ближньому», чи присяги і т.д.) з однієї сторони, а з другої сторони двоїста позиція одного із фігурантів в кожному конкретному міркуванні.

Саме ця двоїста позиція дозволяє надурити («обвести навколо пальця») вчителя, крокодила, недолугих суддів і т.д.

Візьмемо ті модифікації парадоксу «Суперечка Протагора з Евatлом», які стали вже хрестоматійними. Мова йде про парадокси «Крокодил і мати», «Місіонер і людожери», «Санчо-Панса».

Опишемо ці парадокси. Розглянемо парадокс «Крокодил і мати».

За переказами одного разу на березі Нілу прогулювалася жінка зі своїм дитям. Хлопчик всупереч настановам матері наблизився до самої річки. В цей час із річки випірнув крокодил і вхопив хлопчика.

Зваживши на розпач матері, крокодил заявив, що він відпустить дитину за умови, якщо матір вгадає його намір.

Тобто мати повинна дати відповідь на питання: Відпустить крокодил дитину чи ні?

На що жінка заявила крокодилу: «Ти не віддасиш мені дитину».

На це крокодил сказав: «Твоя відповідь є або істиною, або хибою».

Якщо сказане тобою, що я не віддам дитину є істиною, то я не віддам, оскільки моя дія перетворить твою заяву в хибу.

А якщо твоя заява – це хиба, то я не поверну дитину згідно домовленості.

Мати в свою чергу заявила, що і в першому і в другому випаду крокодил повинен повернути дитину.

Якщо сказане матір'ю є істина, то крокодил повинен повернути дитину за умовою.

А якщо сказане матір'ю є хиба, то крокодил не повернувши дитину, своєю дією перетворить її в істину.

Логічно некоректність даного міркування полягає в тому, що знову ж таки, як і у випадку Протагора з Евatлом, одна і та ж дійова особа, а саме мати дитини, в межах конкретного міркування одночасно береться в різних відношеннях.

Мати виступає і як особа, яка переповнена емоціями, керується емоціями, і як особа, яка піднімається над емоціями, інтуїцією і керується холодним логічним розрахунком.

А ось іще два варіанти парадоксу «Суперечка Протагора з Евatлом», але в скороченому вигляді.

формі фундаментальну вимогу до процесу міркування, а саме: ***«у межах конкретного міркування будь-яку думку слід брати в одному й тому самому значенні та в одному й тому ж відношенні».***

Що стосується логічної неспроможності наведеного міркування, то вона полягає в тому, що в межах конкретного міркування одна й та ж дійова особа одночасно береться в різних відношеннях: ***учень виступає і як юрист, що програв судовий процес, і як відповідач якого суд виправдав***.

В історії логіки були численні спроби розв'язати даний парадокс, але вони були безуспішними.

Це парадокси: «Місіонер та людожери» і «Санчо Панса».

Сюжетна лінія парадоксу «Місіонер та людожери» полягає в тому, що людожери, захопивши місіонера вирішили його з'їсти. Це рішення було однозначним, безальтернативним.

Альтернативним для людожерів був спосіб приготування їжі із місіонера. Місіонеру пропонувалося вгадати чи його засмажать, чи його зварять.

Якщо проголошене місіонером буде істина – то його зварять, а якщо хибним, то його засмажать.

На що місіонер сказав: «Ви мене засмажите».

І от тут місіонер завів людожерів у безвихідь. Краще б вони його не чіпали.

Якщо людожери засмажать місіонера, то вони своєю дією заяву місіонера перетворять в істину. Отже, його потрібно зварити.

Але якщо людожери місіонера зварять, то вони сказане місіонером перетворять в хибу. Отже, його потрібно засмажити.

Таким чином, місіонера потрібно відпустити, а людожерам залишитися без обіду.

Не обійшов увагою парадоксу «Суперечка Протагора з Еватлом» Великий Мігель де Сервантес в «Дон-Кіхоті». Парадокс отримав назву «Санчо Панса». Трапилося так, що Санчо Панса став губернатором острова Баратарія.

І от до губернатора приходить на прийом відвідувач і сповіщає, що недалеко є садиба, яка ділиться рікою на дві половини. На мосту через цю річку засідають чотири судді і облаштована шибениця. Володар садиби видав закон: «Кожен хто проходить міст повинен під присягою сповістити куди і навіщо він йде». Якщо сказане істина, то перехожого пропустять, а якщо – хиба, то його повісять. І ось трапилося, що черговий перехожий заявив, що він йде через міст, щоб його повісили. І цим поставив суддів у безвихідь.

Якщо перехожого пропустити, то цим самим буде недотримана присяга, і його потрібно повісити.

А якщо перехожого повісити, то сказане ним істина, і його потрібно відпустити.

Санчо Пансу потрібно було визволити із скрутного становища суддів.

Знову ж таки, як і в історії з Еватлом, Крокодилом, місіонером маємо одну і ту ж ситуацію. Перша позиція заперечує другу і навпаки: «зварити» означає «засмажити» і навпаки, або «повісити» означає «відпустити» і навпаки.

Справа в тому, що цей і подібні парадокси не потрібно розв'язувати. Іноді в підручниках, навчальних посібниках студентам пропонують розв'язати конкретні парадокси.

Парадокси це свого роду сигнали тривоги, запобіжники, які волають про те, що в наших теоретичних конструкціях криються негаразди, які приведуть в кінцевому рахунку до руйнації всієї будівлі наших знань.

І в парадоксі «Суперечка Протагора з Еватлом», і в тих парадоксах, що розглянуті у примітці (1) має місце одна й та ж мовленнєво-логічна конструкція: ***угода, або домовленість і власний інтерес одного із учасників цієї конструкції.*** В парадоксі «Суперечка Протагора з Еватлом» – не втратити свої кошти, в парадоксі «Крокодил і мати» – не втратити дитину, в парадоксах «Місіонер і людожери» та «Санчо Панса» – не втратити власне життя.

Таким чином, глибокі знання правил та законів логіки дозволять нам не жахатися парадоксів і всього того, що з ними пов'язано, а бачити в парадоксах ті парадигмальні, вузлові пункти, через які людське пізнання торує шлях до здобуття вагомих результатів у досягненні істини.

Отже, знання та доречне застосування правил та законів логіки є фундаментом критичного мислення. А саме у формуванні критичного мислення полягає один із аспектів практичного значення логіки.

Цілком слушно виникає питання: що становить теоретичне значення логіки? Щоб відповісти на це питання потрібно визначити предмет, метод логіки та систематизувати головні етапи розвитку логіки як науки.

1.2. АБСТРАКТНЕ МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ.

Перед розглядом характерних особливостей абстрактного мислення як одного із ступенів пізнання, наведемо декілька найбільш вживаних визначень предмету логіки як науки.

«Логіка є наука про правильні форми мислення» (В. Ф. Асмус, 1947 р.).

Книги, які можуть вас зацікавити

Видатні судові процеси

Історія українського права

ПДР України 2026 з коментарями

Історія держави і права зарубіжних країн

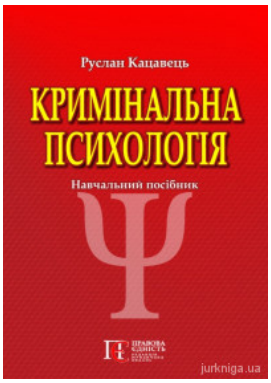

Кримінальна психологія. Навчальний посібник

Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду: коментарі науковців

Перейти до галузі права
Теорія держави і права

ЮРКНИГА
від теорії до практики

Перейти на сайт →